

Τ. Σ. Έλιοτ

... Νά υποθέσουμε ότι υπάρχει κάποιος πού τοῦ ἀρέσει μόνο ἡ καλὴ ποίηση καὶ ὅτι τοῦ ἀρέσει ὅλη ἡ καλὴ ποίηση ἐξίσου, καὶ ὅτι μετὰ τοῦ ἀρέσει ἡ ὀλιγώτερον καλὴ ποίηση εἰς μικρότερον βαθμὸν ἀρεσκείας, καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρι πού ἀπεχθάνεται ὅλη τὴν κακὴ ποίηση ἐξίσου — πρέπει νὰ υποθέσουμε ἕνα τέρας. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ υποθέσω πῶς ὑπῆρξε ποτέ, ἢ μπορεῖ ποτέ νὰ ὑπάρξει, ἕνας κριτικός, ὁποῖα τέχνης, πού ἡ κρίση του νὰ ἔχει σὰν βάση ἕνα ξεχωριστὸ δαιμόνιο, ἀκριβοδίκαιο καὶ ἐντελῶς ἀκορομιμένο ἀπὸ τὰ ἄλλα προσωπικά του ἐνδιαφέροντα καὶ πάθη· ἂν ὑπῆρξε, ὑπάρχει, ἢ θὰ ὑπάρξει, τότε ἦταν, εἶναι, ἢ θὰ εἶναι ἕνας πολὺ βαρετὸς τύπος πού δὲν ἔχει τίποτα ἀπολύτως νὰ πεῖ. Ὡστόσο, ἀφ' ἑτέρου, δὲν ὑπάρχει πῶς βαρετὸς τύπος, καὶ πῶς ματαιόσπουδος κριτικός, ἀπ' αὐτὸν πού ἀρνεῖται ὅλα τὰ ἀντικειμενικά κριτήρια ἐξιστορώντας τίς δικές του ἀποκλειστικὰ ἀντιδράσεις. «Ἐνα ταξίδι ἀνάμεσα σ' ἀριστουργήματα» ἦταν, νομίζω, ἡ φράση πού χρησιμοποίησε ὁ Ἀνατόλ Φράνς γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὸ κριτικὸ τοῦ ἔργου, ἐξυπονοώντας πῶς ἦταν ἀπλῶς ἡ καταγραφή τῶν αἰσθημάτων του· ἐν τούτοις, ἡ φράση καθαυτὴ δέχεται πῶς τὰ ἀριστουργήματα ὑπῆρχαν σὰν ἀριστουργήματα, προτοῦ τὸ ταξίδι ἀρχίσει.

Ὅμως, αὐτὸ τὸ παράδοξο, πού εἶναι ἀρκετὰ φανερό, — αὐτὴ ἡ ἀνάγκη νὰ σκοπεύει κανεὶς σ' ἕνα πράγμα γιὰ νὰ κάνει ἕνα ἄλλο — αὐτὸ τὸ ὀλοφάνερο εὐαγγέλιο τῆς ὑποκρισίας ἢ τῆς αὐταπάτης, εἶναι εὐλόγο καὶ ὀρθό, γιατί ἐνυπάρχει στὴ φύση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ ὑλοποιεῖ τὴν ἀνάγκη καὶ τὸν πόθο τῆς γιὰ τελείωση καὶ ἐνότητα. Ἐχοῦμε τὴν τάση, νομίζω, νὰ ὀργανώνουμε σ' ἕνα σύνολο τὰ γούστα μας στὶς διάφορες τέχνες· σκοπεύουμε τελικὰ σὲ μιὰ θεωρία ζωῆς, ἢ σὲ μιὰ ἀποψη γιὰ τὴ ζωὴ, καί, καθόσον τὸ ἔχοῦμε συνειδητοποιήσει, διαπεραίνουμε τίς καλλιτεχνικές μας τέρψεις σὲ μιὰ φιλοσοφία, καὶ τὴ φιλοσοφία μας σὲ μιὰ θρησκεία — μὲ τέτοιον τρόπο ὥστε τὸ προσωπικὸ νὰ ἐμφύρεται καὶ νὰ τελειοῦται στὸ ἀπρόσωπο καὶ τὸ γενικὸ, χωρὶς νὰ χάνεται, ἀλλ' ἀπεναντίας νὰ πλουτίζεται, νὰ εὐρύνεται, νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ καθίσταται μοναδικώτερο μὲ τὸ νὰ μεταβάλλεται σὲ κάτι ἄλλο πέρα ἀπ' τὴ μοναδικότητά του.

Υπάρχει, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ὅχι ἕνας, ἀλλὰ σ ε ι ρ ἂ ὀλόκληρη ἐκτίμηση τῶν τῆς ποίησης. Ἐνα ἀπὸ τὰ λάθη, νομίζω, τῆς θεωρίας κριτικῆς εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἐπινοεῖ ἕναν ὑποθετικὸ ποιητὴ ἀπ' τὴ μιὰ καὶ ἕναν ὑποθετικὸ ἀναγνώστη ἀπ' τὴν ἄλλη. Ἴσως τὸ λάθος νάναι λιγώτερο ἐπικίνδυνο ἀπὸ τὸ νὰ μὴν υποθέτει ἀπολύτως τίποτα. Ἡ ἀποψή μου εἶναι πῶς τὰ θεμιτὰ μοτίβα τοῦ ποιητῆ, ὅπως καὶ οἱ θεμιτὲς ἀνταποκρίσεις τοῦ ἀναγνώστη, ποικίλλουν εἰς εὐρείαν κλίμακα, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει πῶς οἱ ποικιλίες αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μποῦν σὲ μιὰ τάξη. (...) Τὸ ἕνα ἄκρο εἶναι νὰ σ' ἀρέσει ἡ ποίηση γι' αὐτὸ πού ἔχει νὰ πεῖ· δηλαδή, νὰ σ' ἀρέσει ἁπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ ἐκφράζει τίς δικές σου πεποιθήσεις ἢ προκαταλήψεις — κάτι πού εἶναι, βέβαια, ἀρκετὰ ἀδιάφορο γιὰ τὴν ποίηση τῆς ποίησης. Τὸ ἄλλο ἄκρο εἶναι νὰ σ' ἀρέσει ἡ ποίηση ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς κατάφερε νὰ πλάσει τὸ ὕλικό του καὶ νὰ τοῦ δώσει τελεῖα μορφή — κάτι πού εἶναι ἀδιάφορο γιὰ τὸ θεματικὸ ὕλικό καὶ πού ἀποκόπτει τὴν ποιητικὴ μας τέρψη ἀπὸ τὴ ζωὴ. Στὸ ἕνα ἄκρο δὲν ἔχοῦμε καθόλου ἀπόλαυση τῆς ποίησης, στὸ ἄλλο ἔχοῦμε τὴν ἀπόλαυση μιᾶς ἀφαίρεσης πού ἀ-

πλῶς καλεῖται ποίηση. "Ομως, ανάμεσα στὰ δύο ἄκρα, ἀναπτύσσεται ἓνα συνεχές φάσμα ἐκτιμήσεων, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει τὴν περιορισμένη της ἐγκυρότητα. τητα.

Τὸ κῦρος αὐτῆς τῆς κλίμακος τῶν ἐκτιμήσεων μπορεῖ νὰ δεδαιωθεῖ ἂν ἐξετάσουμε τὰ κίνητρα τῶν διαφορῶν ποιητῶν. Χάριν εὐκολίας, μποροῦμε νὰ ἀντιπαρθέσουμε τρία διαφορετικὰ εἶδη ποιητῶν. Ὑπάρχει ὁ φιλοσοφικὸς ποιητής, ὅπως ὁ Λουκρήτιος καὶ ὁ Δάντης, ποὺ δέχεται μιὰ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, ἐκ τῶν προτέρων, καὶ δομεῖ τὸ ποίημά του πάνω σὲ μιὰ ιδέα. Ὑπάρχει ὁ ποιητής σὰν τὸν Σαίξπηρ, ἢ πιθανώτατα τὸν Σοφοκλῆ, ποὺ δέχεται τὶς τρέχουσες ιδέες καὶ τὶς χρησιμοποιοῦ, ἀλλὰ στὸ ἔργο του τὸ πρόβλημα τῶν πεποιθήσεων εἶναι πολὺ πρὸ περιπλοκοῦ καὶ λαμβάνει. Ὑπάρχει τέλος ἓνας ἄλλος τύπος, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε σὰν παράδειγμα τὸν Γκαίτε, ἢ ἴσως τὸν Μπλέικ, ποὺ οὔτε δέχεται ἐντελῶς μιὰ ἰδιαίτερη ἀποψη τοῦ ὅλου, οὔτε ἀπλῶς βλέπει ἀπόψεις τῆς ζωῆς μέσ' ἀπὸ τὶς ὁποῖες κάνει ποίηση, ἀλλὰ ποὺ λίγο ἢ πολὺ συνδυάζει μέσα του τὶς λειτουργίες τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ποιητῆ· ποιητὲς σὰν αὐτοὺς ἔχουν τὶς δικές τους ιδέες καὶ ρητὰ τὶς πιστεύουν.

Μερικοὶ ποιητὲς ἀνήκουν σ' ἓνα τόσο μικτὸ τύπο ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ πεῖ κα- νεὶς κατὰ πόσο γράφουν τὴν ποίησή τους ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τί πιστεύουν, καὶ κατὰ πόσο πιστεύουν ἓνα πράγμα ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ βλέπουν πῶς μποροῦν νὰ κάνουν ποίη- ση μέσ' ἀπ' αὐτό. (...)

Εἰκάζετε, ἴσως, πῶς πρέπει νὰ φτάσουμε στὸ συμπέρασμα πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀπολαύσουμε (ἢ νὰ κρίνουμε) ἓνα ἔργο τέχνης σὰν ἔργο τέχνης, ἂν δὲν περάσει πρῶ- τα ἀρκετὸς καιρὸς ὥστε οἱ δοξασιές του νὰ εἶναι πιά ἀπηρχαλωμένες' (...) ἄς περιμέ- νουμε μερικοὺς αἰῶνες καὶ θὰ μάθουμε πόσο καλὸ εἶν' ἓνα ἔργο ἢ ὄχι. Ἡ ἀπλὴ αὐτὴ λύση δὲν μᾶς κάνει γιὰ πολλοὺς λόγους. "Ενας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὅταν ἓνας συγγραφεὺς θρίσκει τόσο μακριὰ μας, στὸ χρόνο ἢ στὴ φυλὴ, ὥστε νὰ μὴ ξέροῦμε τίποτα γιὰ τὸ ὕλικο του καὶ νὰ μὴ μπορούμε νὰ καταλάβουμε τὶς πεποιθήσεις του, τότε δὲν μπορούμε καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε ποιητικὰ τὸ ἔργο του. Γιὰ νὰ ἀπολαύσει κα- νεὶς ποιητικὰ τὸν "Ομηρο, χρειάζεται κάτι παραπάνω ἀπὸ ἓνα ἐλληνικὸ λεξιλόγιο καὶ μιὰ ἐλληνικὴ γραμματικὴ καὶ συντακτικὸ· κι ὅσο πρὸ πολὺ μουσκεύουμε στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅσο πρὸ πολὺ μπροσπαθοῦμε νὰ ἀναδημιουργήσουμε στὴ φαν- τασία μας τὸν κόσμον τους, τόσο καὶ καλύτερα καταλαβαίνουμε καὶ ἀπολαμβάνουμε τὴν ποίηση τοῦ κόσμου ἐκεῖνου. "Ενας ἄλλος λόγος εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ καιρὸς, ἀλίμο- νο, δὲν φέρει ἀπαρατήτως καὶ τὴν ἀναγκαῖα «ἀπόσταση». Μπορεῖ ἀπλῶς νὰ ὑποκα- ταστήσῃ μιὰ σειρά προκαταλήψεων εὐνοϊκῶν γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ μιὰ ἄλλη σειρά δυσμενῶν τοιοῦτων. (...)

... Γνωρίζω πῶς πολλὲς ἀπόπειρες ἔχουν γίνει, καὶ θὰ γίνουν, γιὰ νὰ ἐκτεθεῖ σὲ ἀπλὴ πρόζα ἡ θεωρία ζωῆς ποὺ ὑποτίθεται πῶς ὁ Σαίξπηρ εἶχε· κι ἀκόμη γνωρίζω πῶς πολλὲς θεωρίες ζωῆς ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ. Δὲν θέλω νὰ πῶ πῶς ἀπόπειρες σὰν αὐτὲς εἶναι ἀθέμιτες ἢ ἐντελῶς μάταιες· εἶναι φυσικὴ ἡ τάση νὰ φιλο- σοφοῦμε ἐπὶ τοῦ Σαίξπηρ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ νὰ φιλοσοφοῦμε ἐπὶ τοῦ κόσμου. Μόνο ποὺ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σαίξπηρ εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Δάντη· πράγματι, ἔχει πρὸ πολλὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὴ φιλοσοφία, ἄς ποῦμε, τοῦ Μπετόδεν. Θέλω νὰ πῶ, ὅσοι ἀπὸ μᾶς ἀγαπᾶμε τὸν Μπετόδεν, θρίσκουμε στὴ μουσικὴ του κάτι ποὺ τὸ λέμε τὸ νόημά της, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορούμε νὰ τὸ προσδιορίσουμε μὲ λό- για· κι εἶναι αὐτὸ τὸ νόημα ποὺ τὴν ἐναρμονίζει, κατὰ κάποιον τρόπο, μὲ τὴ ζωὴ μας· ποὺ κάνει τὴ μουσικὴ χῶρο συγκινησιακῆς ἀσκήσης, καὶ πειθαρχίας, κι ὄχι ἀπλῶς ἐκτίμησης μᾶς δεξιότητάς. (...)

... Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς εἶναι πολὺ ἀπίθανο νὰ ἐκλάβει τὸν Δάντη σὰν θε-
βαίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὁ ὀρθόδοξος ὑλιστὴς εἶναι πολὺ ἀπίθανο νὰ ἐπικαλεσθεῖ
τὸν Λουκρήτιο σὰν μαρτυρία τοῦ ὑλισμοῦ ἢ τοῦ ἀτομισμοῦ. Αὐτὸ πού θά βρεῖ στὸν
Δάντη ἢ στὸν Λουκρήτιο εἶναι ἡ αἰσθητικὴ ἢ κύρωση· δηλαδὴ, ἡ μερικὴ δικαίω-
ση αὐτῶν τῶν θεωριῶν ζωῆς ἀπὸ τὴν τέχνη, τὴν ὁποία οἱ θεωρίες αὐτὲς διεγείρουν.
Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὅλοι μας εἴμαστε ἰσχυρότατα ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν
αἰσθητικὴν κύρωση· καὶ πὼς ἡ ἀποψη ἐκείνη, ἢ ὁ τρόπος, ζωῆς πού δίδει τὸ ἔναυσμα
γιὰ μεγάλη τέχνη, εἶναι γιὰ μᾶς πιὸ εὐλογητὸ ἀπ' αὐτὴ πού ἐναυεῖ μιὰ κατώτερη τέχνη
ἢ καὶ καμμία. Ἀφ' ἑτέρου δὲν νομίζω πὼς ἕνας χριστιανὸς μπορεῖ νὰ ἐκτιμῇ στὸ
ἀκέραιο τὴν βουδδιστικὴν τέχνη, καὶ ἀντιστρόφως.

... Μπορεῖτε μονάχα νὰ πῆτε: αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ποιητὴς χρησιμοποίησε αὐτὲς
τὶς ιδέες γιὰ νὰ κάμει ποίηση, καὶ ἔδειξε πὼς αὐτὲς οἱ ιδέες μποροῦν νὰ διεγείρουν
καὶ πράγματι διεγείρουν κάποιες ἀξίες. Οἱ ιδέες αὐτές, κατὰ συνέπειαν, ἔχουν κύρος
ὄχι μόνο στὴ θεωρία, ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ, ὅπου μποροῦν νὰ μποῦν μέσῳ τῆς τέχνης. (...)

Καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς ἐν μέρει ἡ χρῆση πού γίνεται τῆς ποίησης ἀπ'
τοὺς ἀνθρώπους εἶναι παρόμοια μὲ τὴ χρῆση πού γίνεται τῆς φιλοσοφίας. Δὲν μελε-
τοῦμε φιλοσοφία ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ νὰ διαλέξουμε ἓνα σύστημα πού θά υἱοθετήσουμε
ὡς «ἀληθές» ἢ γιὰ νὰ μαγειρέψουμε ἓνα δικό μας παίρνοντας λίγο ἀπ' ὅλα. Μελετοῦ-
με φιλοσοφία κυρίως χάριν τῶν συλλογισμῶν ἢ τῆς ψυχαγωγίας πού μᾶς παρέχει ὁ
κόσμος τῶν ιδεῶν, ἐπειδὴ γυμνάζουμε καὶ διευρύνουμε τὸ μυαλό μας προσπαθώντας
νὰ μποῦμε στὴ σκέψη κάποιου καὶ νὰ τὴ σκεφτοῦμε ὅπως αὐτὸς τὴν ἐσκέφτηκε καὶ
μετὰ νὰ προχωρήσουμε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐμπειρία σὲ μιὰν ἄλλη. Μόνον ἀσκούμενοι στὸ
νὰ κατανοοῦμε χωρὶς νὰ πιστεύουμε, καθόσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, μποροῦμε νὰ φτά-
σουμε σὲ πλήρη συνείδηση μέχρι κάποιου σημείου ὅπου πιστεύουμε καὶ κατανοοῦ-
με. Παρόμοια καὶ μὲ τὴν ποιητικὴν ἐμπειρία. Ἰδανικὸς μας σκοπὸς εἶναι νὰ φτάσουμε
σὲ κάποια ποίηση ὅπου θά πραγματιοῦμε ποιητικὰ ὅ,τι πιστεύουμε· ἀλλὰ δὲν ἔχουμε
ἐπαφὴ μὲ τὴν ποίηση ἂν δὲν μπαينوθαίνουμε ἐλεύθερα στοὺς διάφορους κόσμους τῆς
ποιητικῆς δημιουργίας. Στὴν πράξη, ἡ λογοτεχνικὴ μας κρίση ὑπόκειται πάντοτε σὲ
σφάλμα, μιὰ καὶ ἀναπόφευκτα ἔχουμε τὴν τάση νὰ ὑπερεκτιμοῦμε τὴν ποίηση πού
ὕλοποιεῖ μιὰ ἀποψη ζωῆς πού μποροῦμε νὰ καταλάβουμε καὶ πού τὴν ἀποδεχόμαστε·
ἀλλὰ δὲν ἔχουμε στ' ἀλήθεια τὸ δικαίωμα νὰ τιμοῦμε τόσο πολὺ μιὰ ποίηση σὰν αὐ-
τή, ἂν δὲν προσπαθοῦμε ἐπίσης νὰ μποῦμε καὶ στοὺς κόσμους ἐκείνους τῆς ποίησης ὅ-
που εἴμαστε ξένοι. Ἡ ποίηση δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξει πὼς κάτι εἶναι ἀληθινόν·
μπορεῖ μονάχα νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ποικιλία συνόλων συντεθειμένων ἀπὸ διανοητικὰ
καὶ συγκινησιακὰ στοιχεῖα, ὅπου ἡ συγκίνηση δικαιώνεται ἀπ' τὴ σκέψη καὶ ἡ σκέψη,
ἀπ' τὴ συγκίνηση. Ἀποδεικνύει ἐπιτυχῶς, ἢ ἀποτυγχάνει νὰ ἀποδείξει, πὼς κάποιος
κόσμος σκέψης καὶ αἰσθημάτων εἶναι ἐφικτός. Παρέχει διανοητικὴν κύρωση τοῖς
αἰσθημάτων καὶ αἰσθητικὴν κύρωση τῆς σκέψης.

(ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ δοκίμιον τοῦ Τ.Σ. Ἐλιοτ:

«Ποίηση καὶ Προπαγάνδα» (1973)

Ἐπιλογὴ—Μετάφρασις: Ἄρη Μπερλῆ